

Fiataljaink munkáiból

POGRÁNYI KÁLMÁN

A kocsánytalan tölgy pusztulása BAZ és Heves megyében

A következőkben egy meglehetősen rövid — mindössze két hétig tartó — vizsgálat empirikus eredményeire támaszkodva, s nem elfeledve az ebből származó reális korlátokat, próbálok vázlatosan ismertetni a pusztulás jellegét, méreteit, jelentőségét, valamint egyéb erdészeti vonatkozásait.

A betegség okait vizsgálva, elsősorban a tünetekből levonható legkézenfekvőbb következtetésekre próbálok szorítkozni, az okrendszerre vonatkozó teóriára csak utalást teszek, mivel csupán egy viszonylag csekély megfigyeléshalmazon alapuló feltevésről, s nem tudományos jellegű jelenségfeltárásról van szó.

Az elpusztult fatömegre vonatkozó adatok zöme a problémát különböző okokból magukénak érző gyakorlati szakemberektől származik, akik felvételeikkel, melyek módszere a szembecsléstől a törzskiszámlálásig terjedt, megteremtették az alapot az okozott kár nagyságrendjének tisztázásához. Ezen adattömegből itt elsősorban a globális jellegű értékek ismertetését tartom célszerűnek.

A pusztulást — amely kizárólagosan a kocsánytalan tölgyet érinti — már nyolc éve kezdték észlelni a borsodi EFAG több erdészeténél, amikor az már főképp méretében, de jellegében is egyre inkább eltért az öngyérülés szokásos képétől. A továbbiakban — időben eltolódva — fokozatosan felütötte fejét Borsod—Abaúj—Zemplén csaknem egész területén, s ma már — egyelőre kezdeti stádiumban — Heves megye jelentékeny részén is ismert.

A károsítás külső és belső tünetei — az egyes fák pusztulását vizsgálva — a következőképpen foglalhatók össze:

- A fa fokozatos, egy vagy legfeljebb két év alatt történő elszáradása, mely az esetek zömében határozott, jellegzetes lépcsőkön keresztül megy végbe. Első tünetként a korona fokozatosan, totálisan sárgul, végül egészen világos színt vesz fel, majd megkezdődik a csúcstól lefelé haladó száradás. A levelek elhalása kívülről befelé történik, az utolsó stádiumban csupán az első- és másodrendű erek zöldek. A teljes leszáradás után a levelek még egy ideig a gallyakon maradnak, majd leperregnek. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a kéreg — először a törészen, majd az egész törzsön — felreped, s a repedésekben és a kéreg alatt egyre több fekete rizomorfa jelenik meg.
- A külső tüneteket részint megelőzve, részint velük egyidőben határozott belső változások figyelhetők meg a gyökérrendszerben, majd a törzsben is. Gyakorlatilag alulról fölfelé haladó — először a főgyökeret (ha van) elpusztító — egyre kiterjedtebbé és előrehaladottabbá váló szíjács- és gesztkorhadás észlelhető, melynek előidézője, vagy előidézői úgy tűnik, hogy elsődlegesen a bélen és a háncon halad, vagy haladnak felfelé, és a bélsugarakon be-, illetve kifelé. A korhadás a szíjácsban lényegesen gyorsabban terjed, s itt ölti fel a tipikus fehérkorhadás alakját, míg a gesztben általában sötét elszíneződés formájában jelentkezik. A korhadás

a szijácsban jellegzetesen szegmentális, azaz kettő-négy különböző korhadási stádiumú rész figyelhető meg, amely jelenség feltehetően a támasztógyökerek különböző mérvű korhadásával van összefüggésben. A gesztben is megfigyelhető hasonló jelenség, de itt inkább az a jellemző, hogy az elszíneződés egy-egy, az évgyűrűhatárokat nem mindig követő, sávban körbeszalad. Az elszíneződés tehát gyűrűs jellegű, ahol az egyes gyűrűk közötti kapcsolatot a bélsugarak biztosítják. Megjegyezhető még az, hogy a főgyökér pusztulása általában megelőzi a külső tünetek megjelenését.

A károsítás egyéb általános jellemzői a következők:

- A betegséget általában a legjobb növekedésű, a kimagasló, de legalábbis az uralkodó szintben levő egyedek kapják először meg, tehát az állományszerkezeti szempontból értelmezett kezdeti stádiumban a szálankénti, de az uralkodó egyedekre koncentrálódó elhalás a jellemző. A későbbiekben — e góckból kiindulóan — a kór körkörösén terjed, így a pusztulás foltos jelleget ölt, amelyre nagyon jellemző az, hogy az egyes stádiumok koncentrikusan, bár nyilvánvalóan nem éles határral elválasztott régiói világosan felismerhetők. Erős fellépés esetén a foltok egymásba érnek, a határozott, csoportos jelleg lassan elmosódik, s a totális pusztulás körvonalai bontakoznak ki.
- Az állomány kora nem befolyásolja lényegesen a károsítás fellépését, terjedési intenzitását, végső soron mértéket, de úgy tűnik, hogy a 40—60 éves állományok valamivel hajlamosabbak a betegségre.
- Az eredet a károsítás előrehaladási ütemét nem befolyásolja, de valószínűnek látszik, hogy sarjeredet esetén elsődleges fertőzési gócként a sarjtuskó szerepel.

A károsítás okait keresve a tünetegyüttes feltehetővé teszi, hogy a pusztulást közvetlenül valamely gyökérkorhasztó gomba, vagy gombák okozzák, amit a tüneteken kívül alátámasztani látszik az a tény is, hogy a kalapos gombák a károsítás megjelenését megelőzően szinte teljesen eltűnnek az érintett területről.

Egyes jelek — főként a megjelenési körzet, a károsítás terjedésének dinamikája, a kár mértékének területi differenciálódása — arra mutatnak, hogy az elsődleges okok a gombakárosításnál kissé mélyebben, de mindig tudományos felelősséggel és előítéletektől, valamint alaptalan indulatoktól mentesen — feltehetően a légszennyeződésben — keresendők.

A károsítás mértékére jellemző adatok a következők:

- A pusztulás erdőrészletenként eltérő mértékű, 1—2⁰/₀-tól 70—80⁰/₀-ig terjed.
- Erdészeti vonatkozásban hasonló a helyzet, de itt a felső határ 25 (30)⁰/₀-nál van.

A károsítás jelentőségét egzaktan, számszerűen értékkategóriákkal jellemezni ismereteink mai szintjén szinte lehetetlen. Mindennek ellenére nagyon valószínű, hogy a bekövetkezett kár máris eléri a százmillió nagyságrendet, melynek nagy része még látens állapotban van, hisz az elpusztult fatömegnek csak töredékét termelték le. Az elpusztult értéket viszonylagosan mérsékli az, hogy a kór még a legtöbb helyen nem ütötte fel oly mértékben a fejét, hogy az egészségügyi termelés megszüntetné az erdő jellegét, amikor azonban ez bekövetkezik, a kár hatványozottan fog jelentkezni, hisz nagy tömegben válik szükségessé a vágásérettséget még el nem ért állományok letermelése, amely nyilvánvalóan nem csupán és nem elsősorban a